

A VÖRÖS KAKTUSZOK ORSZÁGÁBAN

FÜLÖP GÁBOR: *A négydimenziós ablak.*
Symposion Könyvek 23. Forum, Újvidék, 1970.

Felmérhetetlen eredmények kútforrása lehetne irodalmunkban az a fajta írói magatartás, amelyet ne jellemezne egyrészt a szellemi góccok egyike felé való kizárólagos orientálódás, másrészt viszont — és ez már nemcsak erkölcsi, hanem irodalomtörténeti vétség is — értékeink jelentős hányadának az el nem ismerése, sőt megtagadása. A törekvés, hogy egységes vajdasági magyar irodalomban gondolkodjunk, még nagyon új. Képviselőit — sajnos, csak kis számban — főként a legfiatalabb költő- és írónemzedék tagjai között találjuk meg. Habár arról még nem beszéltünk, hogy határozott kísérletek történtek volna sajtóságosan dédelgetett ellentéteink felszámolására, figyelmet érdemel az a tény, hogy mind többen teszik túl magukat ezeken a jól ismert és irodalmunk szféráját annyira meghatározó buzógányos csatározásokon. Munkásságukat nem divatos irodalmi előítéletek jegyében, változó csoportcélok érdekében fejtik ki, hanem kötelességüknek az egész vajdasági irodalom fejlesztését és támogatását érzik: minél nagyobb egyéni eredményekkel gazdagítani közös értékeinket.

Fülöp Gábort generációjának legígéretesebb tehetségei között tartja számon a kritika. Első verseskötetét, *A négydimenziós ablakot* is elismeréssel fogadták a recenzensek. Jelentkezése óta rendszeresen olvashatjuk verseit, novelláit, tanulmányait és fordításait az *Új Symposion*, a *Híd*, az *Üzenet* és a lapok hasábjain.

A négydimenziós ablak az 1970. év vajdasági könyvtermésének egyik értékes és mindenképpen figyelemre méltó darabja. A kötet harminckét verset tartalmaz — három alcím alá csoportosítva őket. Többségük rövid hangulatvers: egy közérzet epigrammaszerű kifejezése; a könyv utolsó lapjain megtalálható azonban néhány nagyobb lélegzetvételű költemény is.

Már a kötet cím is jelzi, hogy egy nem mindennapi (költői) világ meglepetéseinek sora vár az olvasóra, aki belelapoz a technikailag is rendkívül impozáns kidolgozású versesfüzetbe. A költemények elolvasása után nem is érzünk csalódást. Meggyőződünk arról, hogy egy szerencsés válogatás sokkal többet megmutat az alkotó világból, mint folyóiratokban elszórtan megjelenő műveinek darabonként való megismerése.

A jó gyűjteményben a versek — mint költeményben a képek — egymást magyarázzák, segítik a kifejezésben. A szerző rendezési koncepciója, az általa elvégzett csoportosítások és — nem utolsósorban — a füzeteknek adott címei sok információt nyújthatnak szándékáról, verseinek funkciójáról. *A négydimenziós ablak* esetében különösen találó a kötet cím: Fülöp legjelentősebb költői eredményére, a negyedik dimenzió megteremtésére hívja fel a figyelmet. Ez a sajátosan fülöpös dimenzió — amelyben lát és láttat minden jelenséget, embert és tárgyat — tulajdonképpen költői világának a kiteljesedése, megvalósulása. Fantasztikumában ott kísért az *abszurd* és a *groteszk* igézete. Megfellebbezhetetlenül egyéni világ ez, színes és érdekes, és akkor is megmarad ilyennek, ha olykor-olykor olcsó megoldásokkal is épül egy-egy pillére (*Szeplőtelen fogantatás avagy a fogatlan szeptől*). Azért vonzó, mert különös: rejtelmekben, titkokban bővelkedő. Mesés tájait *A vörös kaktuszok országa* c. vers festi meg a legkifejezőbben.

A világ, amelyet *A vörös kaktuszok országa* prezentál a legnagyobb sikerrel, kifordított világ — minden logika és realitás nélküli. Mégis természetesnek érezzük. Az alapjait képező életfelfogás a gyermek gondolkodásmódjával rokon — azért is annyira megnyerő:

*a kisgyerekek barkát
szűrtak a fülembé emlékül
és elmondították hogy az óvodában
megtiltották nekik a köszöndíások kiejtését
ehelyett azt kell mondaniuk
ami az asszociációs módszerrel
az eszközbe jut*

Ez az »ország« a játék, az önfeledt szemlélődés, a mese csodálatos birodalma, amelyben Aladdin bűvös lámpája helyett az ötletek tűzijátéka ontja a fényt. De a fel-felvillanó színpompa nem a zavartalan életöröm jele. Sokkal inkább egy életstílus külső gesztusrendszere, amelynek csillogóan kedves megnyilvánulásai mögött valami gyötrő rezignáltság sejlik fel:

*hajamat minden negyedórában kifésülte
egy feszülő mellű lány akit
kalauzolásommal bízott meg a városi tanács
és akivel végül olyannyira összebarátkoztam
kiforduló öle melegében
hogy egyszer éjjel titokban megmutatta
a síralomházukat is de a lelkekre kötötte
hogy erről ne beszéljek senkinek*

Fülöp Gábornak nem kenyerere az ítélkezés. Az emberről, a világról alkotott véleménye mindig fájdalommentes. Mire megfigyeléseit jellegzetes rendszerében megjelemlíti, akkorra azok annyira elvonttá alakulnak, hogy az olvasóhoz csak kifelomult esztétizálásként, afféle modern Part pour Part anyagaként jutnak el.

A negyedik dimenzió megteremtéséhez alapvetően hozzátartozik, hogy Fülöpnél a szavak elveszítik eredeti hangulatukat és értelmüket és sajátos hangulattal és értelemmel telítődnek, ami hol több, hol kevesebb az eredetinel, de mindig más:

*Bocsánat meg tudná magyarázni merre
van a
Keskeny utca bocsánat bocsánat
Ha a Keskeny utcát keresi
tessék csak egyenesen menni
az emlékműig utána pedig
figyelmesen nézzen körül kérem*

(A Keskeny utca)

Szinte a kötet minden sorában felfedezhető a költő szigorú ragaszkodása a maga teremtette rendhez és törvényekhez. E sajátosság alapelve a *különösség*, az *ellentét*, az *érdekesség* és a *megdöbbenő hatás*. Rendkívül izgatja minden ötlet, amelyből verset csíholhat ki: nyelvi fordulatok és ficamok, frázisok, gunyoros hasonlatok, megmosolyogtató életképek, furcsa szokások, udvariassági formulák. Megragad minden lehetséges alkalmat, hogy megcsodálkoztassa, ámulatra készítse az olvasót. Esztétikai állásfoglalásában nem érvényesül semmiféle állandóság, hacsak a folyamatos kiszámíthatatlanságot nem vesszük annak. Ez a *kiszámíthatatlanság* fokozatosan megszokott, jellemző stílusjeggyé válik, ami egyrészt a *különös* irányába viszi el az egész Fülöp Gábor-i világot, másrészt viszont segítséget nyújt számunkra ahhoz, hogy betekintést nyerhessünk alkotói módszerébe. Így az az analógia, amely az egyes versek képfűzésében nyilvánul meg, fényt vet e költészet érdekességének rejtélyeire, könnyűvé teszi azok megfigyeltését. Mind felfedezhetőbbé válnak a különösség okai is. Szembetűnik a bizarr ötletek helyenkénti keresettsége. Észrevesszük, hogy a képek sok versben nem találják meg helyüket, külön életet kezdenek, szabadon ténferegnek.

Mivel a versépítés és a képszerkesztés terén is felfedezhetünk hasonlóságot az egyes költemények esetében (majdnem olyan fokon, hogy már

azt mondhatjuk: az egyik vers nagyon hasonlít a másikra), talán nem túlzunk, ha a rutinszerűség előjeleit véljük felfedezni A *négydimenziós ablak* verseiben. Fülöp Gábor mondanivalója alig terjed még túl a hangulatok, érzékelések, észlelések leírásából, képszerű megjelenéséből adódó lehetőségeken. Következő kötetének többletét éppen ebben a vonatkozásban várjuk, hiszen a költészet nyelvi és egyéb formai eszközeivel már ezekben a tizenéves korában megírt versekben is nagyobb biztonsággal bánt, mint számos ismert, nála nem évekkkel, hanem évtizedekkel idősebb költőnk.

Fülöp kitűnően bánik a paradoxonnal (*Tüntető észrevételek*). Az *Apró ellentmondásaink* verscím egyben figyelme tárgyát is megjelöli. A vers témája nála egy absztrahált dolog, a *hangulat*, a *közérzet*. A hiány érzete néhány vers elolvasása után már felébred bennünk: többet várunk a költőtől annál, hogy mindössze hangulatát illusztrálja. Úgy érezzük, a közérzet versnek, témának kevés. Elvárásunkhoz tartozik, hogy próbáljon témát választani.

A kötet egyik legértékesebb darabja, A *Keskeny utca* elsősorban abban válik el a többitől, hogy nagyon valós szituációt ragad meg. Ezt minden bizonnyal érezte a szerző is, mert a verset az alcímekkel egybefogott füzéreken kívül, egymagában a könyv élére állította.

Domináns helyet foglal el a versfüzetben a festményimpressziók füzére. Ezek a kötet leghibátlanabb gyöngyszemei. Képeik egy harmonikus kompozíció összetevői. A szívből jövő kacagás szebb leírásával sem igen találkozhattunk még:

*alakjai bebújnak csobogó
szemgolyóm mögé s ott
nevetve tekéznek könnyetmmel*

(Emil Nolde: *A citromliget*)

Olykor nem is találkozunk nála stilisztikai értelemben vett költői képekkel, csak a lehetetlen varázsa, a groteszk döbbenete avatja költészeté sorait:

*lehunyom vérekes szemem
kocctnsunk halkán
amíg lábam a folyóba dobom*

(Mart Chagall: *Kettős képmás borospohárral*)

De példának rögtön a következő versből egy tökéletes kép:

*öregem
te pálinkaszemű
sóbárvány*

(*Figyelmeztetés*)

Ironikus-szatirikus groteszkjei különösen jól sikerültek. A *15 éve halt meg a ködpác* című versben a felöltött póz annyira őszintén hat, hogy szinte már Fülöp valódi énjének hisszük. Gesztusai mintha azt a meggyőződést fejeznék ki, hogy formáságokból, megszokásból áll az élet (*Hogy szerelmünk doppingoljuk.*) Pózát figyelve az a benyomásunk támad, hogy nem is alkotóval, hanem természetfölötti erővel megáldott színésszel állunk szemben, aki nem megírt drámát ad elő, hanem maga improvizál. Amit létrehoz, az csak ritkán teljesen új. Már valahol hallott fordulatokra ismerünk benne, de mégis megejt, lenyűgöz bennünket a szépsége.

A groteszk elsősorban a forma vonatkozásában lényeges mozzanata Fülöp Gábor költészetének. Egy kínálkozó példa:

OLTSÁK EL KÉREM A REFLEKTOROKAT
ma nem lesz előadás
BERÜGOTT A PRIMADONNA
és most mámorosan hentereg
a jegykezelő unokájával a priccsen

(Sötétben)

A groteszkkal együtt jelentkező iróniát sokszor a fájdalom, a keserűség határozza meg. A kiábrándultság fanyarrá változtatja talpraesett csattanókra mindig kész humorát:

arcom kiszáradt diófává válik
fülemből katonabakancs kigyózik elő
gyomromból gombostűk merednek
aggyvelőm lecsorog vízholdyagomba
és élnem kell mégis
hogy a legalkalmasabb pillanatban
patkolhassak el

(Kaleidoszkóp)

A kétségbeesés közvetlenebb hangon is megfogalmazást nyer:

BELEFULLADUNK A DEKORÁCIÓBA
s már úgysem tudunk lelépni
ERRŐL A SAKKTÁBLARÓL

(Sötétben)

A szenvedésről, a fájdalomról azonban sohasem énekel gátlástalanul
őszinte hangon. Legfőbb csak így, kesernyésen cinikus mosollyal:

és amíg várom hogy bekapcsolják az áramkört
elnézem összkomfortos villamösszékemből
hogyan lánzol a fű a mezőkön
hogyan viselik el szenvedéseiket a fehéregerek
hogyan préselnek kávét mandulából
feketét köpök cífrát káromkodom hát
a kezemre telepedett ártatlan
katicabogárkák ijedten ugranak az éterbe

(A négydimenziós ablak)

Eletérzését jól jellemzi az az azonossági jel, amit a fenti versben
a röhögés és a zokogás közé kitehetünk.

Mennyivel többet mondanak el ezek a tartalmilag is számottevő
értéket jelentő költemények a világról, mint az előbbieken már példá-
nak is felhozott formai remek! Gondoljunk a *Tüntető észrevételek* ötlet-
halmazára, ironikus megállapításokból álló képsorára. Ha ott a jó hang-
zású képek funkcióját keressük, rájövünk, hogy az csak érdekességükben
rejlik, de azon túl nem terjed:

Egy pepita nyakkendő
törökülésben futballozik
elvetélt szájúregemben.

Csak a vers egyetlen sora képvisel figyelemre méltó értéket, az azon-
ban egyben a kötet legszebb, legkedvesebb hangzású sora is. Bármelyik
világirodalmi rangú költőnek dicséretére válna egy ilyen kép: »*Faleveleket
beszél a szél.*«

A legjobb versek közül való *A vándor dala* című. Nemcsak a biztos
kézzel megalkotott forma jellemzi, hanem a jól megválasztott tartalom is.
A finom érzékkel kidolgozott kompozíció mély emberi tartalmat jelent
meg: a sehova sem tartozó örök magánosok nehéz és szomorú sorsát.

Nem ennyire konkretizált, de szintén valóságyszerű a *Herr Leutnant a gázcsep nyitva van* című költemény tartalma. Az indulóra emlékeztető, dobpergésszerű ritmusú dalocskára egy párhuzamra épül: a fasiszta szadizmus és a féltő gondosság ellentétére:

*Herr Leutnant a gázcsep nyitva van
jelentem ömlik a gáz*

*Herr Leutnant kicsit még hörögnek
de mindjárt senki sem él*

— — — — —
*Herr Leutnant ím rögtön kivesszük
a holtak aranyfogát*

*Herr Leutnant elnézést szólhatok?
orrából folyik a vér.*

Említést érdemel Fülöp Gábornak az a próbálkozása is, hogy lerombolja olvasóinak a verssel szemben táplált illúzióját. A *dongó* című költeményében szinte provokálva aktivizálja közönségét: bevonja a versbe. — Hétköznapi valósággá kívánja így »varázsolni« a versírást, de az egyszerűsítés — az olvasóra tett hatását tekintve — azzal jár, hogy közben *misztikussá* válnak a hétköznapiak is. A misztikum domináló elem az olyan kitűnő hangulatversben is, mint a *Koponyám* című:

*megkövesedett koponyámról
visttva pattan le három könnycsepp
látom visttva pattan le három könnycsepp*

A *négydimenziós ablak* a szabadasszociációk tárháza. A képzettársítás itt az ötletek színjátékát jelenti, amelyben az *ellentétesség* és *szokatlanság* a vezérelv. Sohasem az asszociációk már kitaposott ösvényeire vezet el olvasóit — mindig valami meglepően újat produkál. Így ami előítéleteink, szokásaink, közizlésünk szerint nevetséges, az nála komoly dolog, természetes, mert érdekes.

A társadalomról alkotott mondanivalóját a *Kiáltvány* című plakátszerű versében összegezi. Ábrázolásmódjának lényege a konvencionális fogalmakkal való ironizálás. Közhellyel támad a közhelyek ellen, ami nagyon ügyes dolog.

Befejezésül megállapíthatjuk, hogy *A négydimenziós ablak* egy olyan költői kísérlet első eredménye, amely perspektíváiban nagy lehetőségeket villant fel. Különösen akkor várhatunk sokat Fülöp Gábor kötetétől, ha figyelembe vesszük, hogy már alig húszévesen — mind alkotói, mind magatartásbeli síkon — sokat tett irodalmunk fejlődése érdekében.

CSORDÁS MIHÁLY

A HUMANITÁS KERESÉSE

MAGDA SIMIN: *Pomračenja*.
Matica srpska, Novi Sad, 1972.

Szimin Magda regénye olyan korban játszódik le (a negyvenes évek végén), amikor egész társadalmunk vajúadásban volt, amikor az új, a mai valóság fogamzott. Mint minden

nagy társadalmi fordulat, úgy ez is robbanást és differenciálódást jelentett. A társadalom atomjai, az egyedek, kénytelenek voltak állást foglalni az új mellett vagy ellene. A